DOI: 10.5937/vojdelo1703402K

DIPLOMATSKI RAT SOVJETSKOG SAVEZA U JESEN 1941. GODINE

Boris Krivokapić*
Univerzitet „Union – Nikola Tesla",
Fakultet za poslovno-industrijski menadžment, Beograd
Sergej Ivanovič Krasov**
Samarski nacionalni istraživački univerzitet „S. P. Koroljov",
Pravni fakultet, Samara, Ruska Federacija

Nakon napada Nemačke na SSSR, 22. juna 1941, pred sovjetsku diplomatiju postavili su se brojni, hitni i vrlo složeni zadaci. Ona je, pored ostalog, morala da: 1) u međunarodnim okvirima širi pozitivne vesti i procene o perspektivama borbe protiv agresora; 2) zaštiti i stavi pod nadzor strane diplomatske misije u SSSR-u; 3) spreči da se na strani Nemačke u rat protiv SSSR-a uključe druge države, posebno Japan; 4) uspostavi i pravnim dokumentima precizira savezničke odnose sa zapadnim silama.

U radu se govori o načinu na koji se sa ovim problemima suočavala sovjetska diplomatija. Posebno je ukazano da je u jednom periodu Kujbišev (danas: Samara) postao rezervni glavni grad, a po mnogo čemu čak i diplomatska prestonica SSSR-a. U njega su evakuisani MIP, kao i strane diplomatske misije koje su tu ostale sve do 1943. godine.

Mada su događaji na bojnom polju bili presudni, snažna diplomatska aktivnost Sovjetskog Saveza, koja se odvijala na mnogim poljima i raznim sredstvima, znatno je doprinela da se prebrodi kritična situacija u jesen i zimu 1941, da se Japan odvrati od mogućeg napada i da se uspostave stabilni saveznički odnosi sa vodećim zapadnim silama, formiranjem antihitlerovske koalicije, što je vodilo pobedi u ratu.

Ključne reči: *diplomatija, Sovjetski Savez, SSSR, Drugi svetski rat, Kujbišev, Staljin*

Uvod

Kada je Nemačka 22. juna 1941. godine verolomno napala SSSR, sovjetsko rukovodstvo bilo je zatečeno. Naime, mada je imao tačne podatke i to iz nekoliko obaveštajnih izvora o danu i času napada, Staljin se oslanjao na sporazum o nenapadanju sa

* Prof. dr Boris Krivokapić je redovni profesor Fakulteta za poslovno industrijski menadžment i pravo, Univerzitet „Union – Nikola Tesla", Beograd, i gostujući profesor Pravnog fakulteta Samarskog nacionalnog istraživačkog univerziteta „S. P. Koroljov", Samara, Rusija.

** Prof. Krasov Sergej Ivanovič (*Красов Сергей Иванович*), kandidat pravnih nauka, Pravni fakultet Samarskog nacionalnog istraživačkog univerziteta „S. P. Koroljov", Samara, Rusija.

Nemačkom (Pakt Molotov-Ribentrop, 1939)[1] i olako je prenebregao upozorenja.[2] To je imalo za posledicu da su, i pored požrtvovane odbrane Sovjeta, koja se neretko graničila sa fanatizmom,[3] Nemci u iznenadnom naletu uništili sovjetsku ratnu avijaciju u tom delu države (ogromna većina aviona pretvorena je u prah još na aerodromima), pregazili granicu i, oslanjajući se na već oprobane metode blic-kriga,[4] nezadrživo prodirali u dubinu zemlje, opkoljavajući, a zatim uništavajući ili zarobljavajući velike formacije Crvene armije.[5]

Problema je bilo sve više. Trebalo je pod hitno zaustaviti prodor neprijatelja, organizovati prebacivanje novih jedinica, naoružanja i tehnike na front, izmestiti vojnu i prateću industriju daleko od područja sukoba, osigurati normalno odvijanje života stanovništva i rad državnih i drugih organa i tela u pozadini, itd. U kritičnoj situaciji, kada su prethodnice Vermahta u jednom trenutku stigle na samo 26 km od Moskve, bilo je neophodno ostvariti odlučne prodore na diplomatskom planu, koji će biti ne samo suštinski, već trajati i garantovati stabilne odnose i uslove za vreme čitavog rata, pa čak i nakon što on bude završen.

Zadaci koji su se postavili pred sovjetsku vladu i, posebno, diplomatiju bili su (redosled ne odslikava značaj): 1) širiti u međunarodnim okvirima pozitivne vesti i procene o tome da je situacija, mada teška, i dalje pod kontrolom, te da je samo pitanje trenutka kada će Crvena armija da zaustavi, protera i porazi neprijatelja; 2) zaštititi i staviti pod nadzor strane diplomatske misije u Sovjetskom Savezu; 3) sprečiti da se na strani Nemačke u rat protiv SSSR-a uključe druge države, koje su u tom trenutku neutralne prema SSSR-u; 4) uspostaviti i pravnim dokumentima precizirati čvrste i trajne savezničke odnose sa zapadnim silama. Ostvarivanje ovih ciljeva bilo je od životne važnosti, a odvijalo se istovremeno, raznim kolosecima i svim pogodnim sredstvima.

---

[1] Sporazum o nenapadanju između Nemačke i SSSR-a, koji svoj neformalni, ali uobičajeni naziv duguje prezimenima ministara inostranih poslova dveju strana koji su ga potpisali u Moskvi 23.8.1939. Nemačka je time htela da se osigura, kako bi nesmetano mogla da nastavi sa agresivnim planovima protiv drugih država, dok je SSSR, razočaran načinom na koji su Velika Britanija i Francuska žrtvovale Čehoslovačku, verovao da tako kupuje vreme (trebalo mu je bar još 3 godine da se valjano pripremi za rat protiv Hitlera, za koji je već tada bilo jasno da je pre ili kasnije neizbežan). Jedva nedelju dana nakon potpisivanja ovog sporazuma Nemačka je (1.9.1939) napala Poljsku, čime je počeo Drugi svetski rat. Više o svemu i uopšte o međunarodnim odnosima uoči Drugog svetskog rata: Popov Čedomir: *Od Versaja do Danciga,* Beograd 1976, 585-595.

[2] Tačnije, pojačao je brojčano stanje garnizona prema granici, ali nije naredio adekvatno podizanje borbene gotovosti i mobilizaciju, odnosno nije prebacio masovna pojačanja. Bio je uveren da Hitler neće napasti, a uz to nije želeo da takvim koracima izazove sumnju u stvarne sovjetske namere i čak možda isprovocira nemački preventivni napad (u Prvom svetskom ratu Nemačka je kao povod za objavu rata Rusiji preduzela mobilizaciju koju je naredio car). Umesto razumne pripreme za kolosalni okršaj, Staljin je informacije o neposredno predstojećem nemačkom napadu odbacio kao provokaciju, a njihove izvore (sovjetske obaveštajce koji su ih dostavili) ismejao.

[3] Za dve godine osvajanja Evrope i borbi u Severnoj Africi (jesen 1939 – jesen 1941) nemačke kopnene snage ukupno su imale manje od 100.000 poginulih i nestalih, a isto toliko su izgubile samo za prvih 8 nedelja rata protiv SSSR-a. Do novembra 1941. nemački gubici porasli su na 743.000, od čega 244.000 poginulih i nestalih.

[4] Nem. *Blitzkrieg* – munjeviti rat. Rat koji se vodi velikom brzinom i silinom, da bi se neprijatelj porazio pre nego što se snađe i organizuje odbranu. Nemci su ovu taktiku primenili naročito protiv Francuske (1940) i SSSR-a (1941), tako što su, nakon što bi utvrdili tačan raspored neprijatelja, avijacijom uništavali njegove vazdušne snage i transportna sredstva, a zatim i druge vojne objekte i živu silu, i nakon toga vršili brzi upad tenkovima i motorizovanom pešadijom iza leđa protivnika, čime su ga odsecali od pozadine, odnosno opkoljavali, a onda primoravali na predaju ili prosto uništavali.

[5] O nemačkom munjevitom ratu protiv SSSR-a: Stahel David: *Operation Typhoon Hitler's March on Moscow,* Cambridge University Press 2013; Kokoshin Andrei A.: *The German Blitzkrieg against the USSR, 1941,* Belfer Center for Science and International Affairs, Harward Kennedy School 2016.

Širenje pozitivne slike

Kao što se i inače čini u ratu, posebno kada se događaji ne odvijaju najpovoljnije, jedan od zadataka diplomatije bio je da na što manju meru svede pogubne informacije koje su u prvih nekoliko meseci stizale sa svih frontova,[6] te da svetu stavi do znanja da SSSR ima ogromne ljudske i materijalne rezerve i da će znati i umeti da se odupre agresoru.

Nije se radilo samo o pukoj propagandi nepriznavanja poraza: ulog je bio ogroman. Trebalo je uveriti moguće nove neprijatelje, ali i postojeće i buduće saveznike, da je Sovjetski Savez velika sila, džin koji jeste poljuljan, ali ne samo da neće pasti već će se vrlo brzo pribrati i uzvratiti. Od toga kako konkretne zemlje gledaju na sve to zavisilo je i kako će se odrediti prema SSSR-u, odnosno da li će ga podržati ili makar ostati neutralne ili će se uključiti u borbu protiv njega.

Uspeh ovih napora zavisio je od mnogih faktora, a posebno od stvarnog stanja na bojištu. Gubitnici mogu da izazovu simpatije i sažaljenje, ali sa njima niko ne računa, niko im ne pridaje značaj. U tom smislu, ma kako bila dobro organizovana, vešta, agilna i uopšte kvalitetna diplomatija, ona sama ne može doneti mnogo ako nema snažno zaleđe.[7]

Stoga, mada su određeni diplomatski uspesi ostvareni vrlo brzo posle početka nemačkog napada (pored ostalog, dobijanje pomoći od Velike Britanije i SAD tzv. Arktičkim konvojima, što je počelo već krajem avgusta 1941)[8] situacija je postala mnogo povoljnija posle zaustavljanja nemačke ofanzive kod Moskve i nanošenja snažnog protivudara kojim su, kao rezultat dobro isplaniranih i izvedenih operacija, nemačke trupe odbačene na 100 do 250 km od sovjetskog glavnog grada.[9]

Time je definitivno otklonjena neposredna opasnost po Moskvu, što je bilo od izuzetnog značaja iz mnogo razloga – zato što su u njoj bili vrhovna komanda, svi najvažniji centri i čvorišta komunikacija i veliki pozadinski resursi; zato što je to bilo od neprocenjive važnosti za podizanje morala sovjetskih vojnika i običnih ljudi, ali i, što je ovde posebno važno, zbog spoljnopolitičkih razloga. Ova velika pobeda, koja se često pogrešno smatra prvim porazom Nemaca u Drugom svetskom ratu,[10] snažno je odjeknula u svetu – i kod stvarnih ili mogućih prijatelja, i kod stvarnih ili potencijalnih neprijatelja. Ona je ulila novi vetar u leđa sovjetske diplomatije i znatno joj olakšala pregovaračku poziciju.

---

[6] Samo za prve tri nedelje borbi sovjetski gubici dostigli su 700.000 u ljudstvu, uz 10.000 uništenih tenkova i 4.000 aviona. Samo u bici za Kijev Sovjeti su za mesec dana (od 23. avgusta do 26. septembra 1941) izgubili još preko 700.000 ljudi (616.300 mrtvih, nestalih i zarobljenih i preko 84.000 ranjenih) nasuprot Nemaca čiji su ukupni gubici bili oko 129.000, od čega ubijenih, nestalih i zarobljenih tek oko 32.000, uz još oko 97.000 ranjenih.

[7] Rečima nemačkog kralja Fridriha II (1712–1786): „Diplomatija bez moći je isto što i orkestar bez partiture."

[8] Konvoji koji su preko severnog Atlantika i Barencovog, odnosno Belog mora snabdevali SSSR ratnim materijalom (tenkovima, avionima. vozilima, gorivom, puškama, municijom, sirovinama, hemikalijama, industrijskom opremom i hranom). U povratku su iz SSSR-a vozili sirovine i druge materijale za vojnu industriju saveznika (drvo, gorivo, ruda gvožđa, hrom itd.). Samo u 1941. bilo je 11 (7 u i 4 iz SSSR), a u 1942. čak 26 konvoja (14 u i 12 iz SSSR). Za vreme rata za SSSR ukupno je plovilo 40 konvoja sa 811 brodova, a iz SSSR-a 37 konvoja sa 715 brodova. Od ukupno 3.900.817 t upućenog tereta, na cilj je stiglo oko 3.700.000 t, odnosno 94,86%.

[9] Bitka za Moskvu je, uključujući i sovjetsku kontraofanzivu koja je počela 5. decembra, trajala od 30. septembra 1941. do 20. aprila 1942. Bila je to jedna od najvećih operacija Drugog svetskog rata. U njoj je učestvovalo oko 7 miliona vojnika, od kojih je 1,5 miliona poginulo, a još oko 1 milion je teško ranjeno ili zarobljeno.

[10] To nije bio prvi poraz Nemaca. Prethodno ih je, takođe Crvena armija, već pobedila i naterala na povlačenje kod Rostova na Donu 27–30.11.1941. (čime je zaustavljen njihov prodor na Kavkaz) i Tihvina 9.12.1941. (što ih je sprečilo da uđu u Lenjingrad).

Strane diplomatske misije

U vreme kada je postojala realna opasnost da će Moskva pasti u ruke neprijatelja, u njoj su se nalazila diplomatska predstavništva niza zemalja, uključujući one sa kojima SSSR nije bio u ratu, što ne znači i da je bio u stvarno prijateljskim odnosima. Pored ostalog, tu su bile ambasade država koje, premda nisu bile u ratnom stanju sa SSSR-om već su se bile uključile u Drugi svetski rat na strani Nemačke (Bugarska) ili su bile u savezničkim odnosima sa Nemačkom i Italijom (Japan).[11]

U tom smislu, zbog bezbednosti (sklanjanje daleko od fronta, realne opasnosti mogućeg bombardovanja[12] i, kada je reč o zemljama koje su bile u ratu sa Nemačkom, eventualnog pada u ruke neprijatelja), obezbeđenja udobnijeg života diplomatskim predstavnicima (bez onih ograničenja koja su važila u Moskvi), ali i zbog interesa sopstvene bezbednosti (onemogućavanje obaveštajnih aktivnosti stranih diplomata) sovjetska vlada donela je odluku da se strane diplomatske misije izmeste u Kujbišev,[13] grad na obali Volge, 857 km jugoistočno od Moskve.

Uostalom, to je trebalo da, u slučaju pada Moskve, postane novi odbrambeni, vojni, politički, diplomatski i kulturni centar zemlje, njen rezervni, privremeni novi glavni grad.[14] Tu su izmeštena važna državna nadleštva, uključujući ministarstvo spoljnih poslova,[15] industrijska postrojenja (među njima i fabrike vojnih aviona), umetnici Boljšog teatra i drugih pozorišta, itd. U slučaju krajnje negativnog razvoja situacije, tu je trebalo da se evakuiše i sam Staljin, kome je 1942. godine za samo nešto više od 8 meseci u potpunoj tajnosti (ni stanari okolnih stambenih zgrada nisu ništa znali o radovima) izgrađen komandni centar, tzv. Staljinov bunker, dubine 37 m (veličina zgrade sa 12 spratova).[16] Prostor tog objekta, koji je građen da izdrži najteže bombardovanje i hemijski napad, bio je dovoljan za smeštaj 115 ljudi na duži rok, odnosno oko 600 na kratak rok.[17]

---

[11] Ratno stanje između Sovjetskog Saveza i ovih država nastalo je tek kada im je, pred kraj Drugog svetskog rata, SSSR objavio rat – Bugarskoj 5.9.1944, odnosno Japanu tek 8.8.1945.

[12] Mada je Moskva u to vreme i kasnije bila praktično nedostižna za nemačke bombardere, jer je imala najjaču protivvazduhoplovnu odbranu na svetu (7 koncentričnih prstenova na razmaku od 3 do 5 km, uz snažnu lovačku zaštitu i podizanje velikih balona u toku noći) u načelu je uvek postojala opasnost od bombardovanja.

[13] Grad je tako nazvan 1935, u čast revolucionara i državnog funkcionera V.V. Kujbiševa. Pre toga zvao se Samara, pa je 1991. godine povratio taj naziv.

[14] Nekoliko je razloga zbog kojih je izabran upravo Kujbišev. Pre svega, bio je dovoljno daleko od Moskve i fronta. Njegova velika prednost bila je što leži na obalama Volge (koja ga štiti sa zapada i ujedno predstavlja važan plovni put), a tu su i druge reke (Samara i Sok). Takođe, grad je bio jedan od najvećih železničkih čvorova zemlje, sa odličnom vezom sa Uralom, Dalekim istokom i Srednjom Azijom. Konačno, u gradu su postojala industrijska postrojenja, koja su relativno lako mogla da se preorijentišu na vojnu proizvodnju.

[15] U Moskvi su ostali oni organi i tela koji su rukovodili odbranom. Državni i partijski organi i institucije koji su se bavili obezbeđenjem pozadinskih zadataka izmešteni su iz Moskve.

[16] Poređenja radi, Hitlerov bunker u Berlinu bio je na dubini od samo 16 m, a Čerčilov i Ruzveltov na još manjoj. Na Staljinovom bunkeru je od 24. februara do 1. novembra 1942. radilo 597 graditelja Moskovskog metroa.

[17] Pored ostalog, objekat ima tri nezavisna izvora električne energije, a uz to i sopstvenu dizel elektro centralu; ima ventilacioni sistem, ali i sistem za prečišćavanje odnosno regeneraciju vazduha (za slučaj napada bojnim otrovima). Više: Федосов С.А.: *Бомбоубежище резервной ставки Верховного Главнокомандующего ("бункер Сталина")*, 17.6.1997, http://home.samgtu.ru/~fedosov/history/Stalin/index.htm (ovaj i ostali izvori sa Interneta, konsultovani su 2.12.2016); *Bunker Stalina,* http://warface.narod.ru/bunker2.htm.

Staljin je 15. oktobra 1941, kada je pretila realna opasnost probijanja odbrane Moskve, potpisao Uredbu Državnog komiteta odbrane, na osnovu koje je počeo da se ostvaruje strategijski važan plan stvaranja radnog centra upravljanja državom u ratnim uslovima. Uredbom je:

1) ministru inostranih poslova V. M. Molotovu povereno da obavesti strane diplomatske misije da će tog istog dana biti evakuisane u Kujbišev;

2) Ministarstvu saobraćaja, odnosno ministru L. M. Kaganoviču, naloženo da blagovremeno obezbedi železničku kompoziciju za potrebe evakuacije diplomatskih misija;

3) Ministarstvu unutrašnjih poslova, odnosno ministru L. P. Beriji, naloženo da organizuje zaštitu (obezbeđenje) pomenutih kompozicija;

4) određeno da se istog dana evakuišu Prezidijum Vrhovnog Sovjeta (predsedništvo parlamenta, tj. najvišeg zakonodavnog organa SSSR-a), kao i vlada, na čelu sa zamenikom predsednika Saveta narodnih komesara (vlade) V. M. Molotovim;

5) predviđeno da se Staljin evakuiše sutradan, ili kasnije, u zavisnosti od razvoja situacije.[18]

Sve diplomatske misije su iste večeri napustile Moskvu posebnim vozom (po svemu sudeći, članovi misija su već ranije spakovali najnužniji prtljag). Zajedno sa diplomatskim agentima u Kujbišev su otputovali i članovi njihovih porodica, kao i administrativno-tehničko osoblje (prevodioci, sekretari, šoferi itd.) i poslužioci (posluga, lični kuvari i drugi).

Zajedno sa diplomatskim predstavnicima evakuisani su i strani novinari.

Svakoj ambasadi data je na korišćenje određena kuća, dok su predstavnici štampe smešteni u „Grand hotel". U Kujbišev je evakuisano (i u njemu provelo dve godine) oko 300 stranih državljana.

Istim vozom sa strancima iz Moskve u Kujbišev otputovala je i velika grupa od 400 pripadnika Narodnog komesarijata državne bezbednosti (NKGB). Njihov zadatak bio je dvostruk – da štite strane diplomatske agente i druge članove diplomatskog kora odnosno strane novinare, ali i da vrše nadzor nad njima.[19]

U Kujbiševu su bile smeštene ambasade 21 države: Velike Britanije, SAD, kao i (po azbučnom redu): Avganistana, Belgije, Bugarske Grčke, Irana, Japana, Jugoslavije, Kanade, Kine, Kube, Meksika, Mongolije, Norveške, Poljske, Tuve, Turske, Francuske, Čehoslovačke i Švedske. Pored toga, u gradu su bile i dve vojne misije – Velike Britanije i SAD. Njihovo smeštanje u isti grad bilo je logično (za slučaj da se tu, usled pada Moskve, premeste svi najvažniji organi i funkcioneri SSSR-a), kako se ne bi dodatno narušavao život diplomatskog kora. Dakle, u tada nevelikom gradu nalazile su se sve strane ambasade, što je olakšavalo staranje o njihovoj bezbednosti, snabdevanju i komoditetu,[20] ali i kontrolu njihovih aktivnosti. Uz to, državna granica i drugi veći gradovi bili su daleko, te je i kretanje stranih diplomata i njihove kontakte bilo lakše pratiti.

---

[18] Bilo je planirano da se Staljin evakuiše u Kujbišev 16. ili 17. oktobra 1941. Međutim, to je odlagano, jer on nije želeo da napusti prestonicu. Naprotiv, održao je čuveni govor na paradi 7.11.1941. Koliko je poznato, nikada nije pobegao iz Moskve, pa ni posetio „svoj" bunker.

[19] U naredna dva dana stigli su i vozovi sa predsednikom Vrhovnog saveta SSSR-a (parlamenta), članovima vlade i drugim funkcionerima odnosno osobljem, rukovodiocima partije, Komsomola i Kominterne (na čelu sa - Georgijem Dimitrovim) itd.

[20] Da bi se strancima obezbedio što udobniji život, bez velike oskudice, otvorene su posebne, dobro snabdevene radnje čiji su izlozi bili matirani (da se ne bi videla roba koja se u njima nalazila), dok su na ulazu uvek dežurala dva agenta državne bezbednosti. Inače, strane diplomate dobijale su predviđeno sledovanje svakog meseca. Ono je, pored ostalog, uključivalo i 10 litara votke. Артемов Андрей: *Жизнь иностранных дипломатов в Куйбышеве*, 2.7.2014, http://drugoigorod.ru/intourists-in-samara/.

Da se nije radilo samo o brizi za bezbednost stranih diplomata, postaje jasno iz činjenice da im je, i pored mnogih njihovih protesta i traženja da se što pre vrate u Moskvu, to odobreno tek 1943. godine, kada je nakon Staljingradske i, posebno, Kurske bitke bilo jasno da je rat dobijen, te da je samo pitanje kog datuma će se završiti.[21]

Zajedno sa Vladom i stranim ambasadama u Kujbišev se preselio i Narodni komesarijat inostranih poslova (ministarstvo spoljnih poslova). Njemu je pripao složeni zadatak da u stalnom kontaktu sa stranim diplomatama radi na stvaranju čvrstog vojno-političkog saveza za borbu protiv Nemačke i njenih saveznika. Iza zatvorenih vrata vođeni su pregovori koji su doveli do susreta ministara inostranih poslova i drugih neposrednih kontakata najviših funkcionera, uključujući sastanke na vrhu. Ipak, i pored toga što je Staljin ostao u Moskvi gde je primao delegacije Velike Britanije i SAD, Kujbišev je u to vreme bio diplomatska prestonica SSSR-a.

Sprečavanje Japana i drugih država da uđu u rat protiv SSSR-a

Mada je potpisivanjem Trojnog pakta (27. septembra 1940) i formiranjem osovine Berlin–Rim–Tokio, Japan već bio deklarisani politički saveznik Nemačke i Italije, u jesen 1941. još uvek je bio vojno neutralan. U Drugi svetski rat uključiće se tek 7. decembra 1941, napadom na Perl Harbor, ali čak ni tada, pa ni do samog kraja rata, neće otpočeti neprijateljstva protiv SSSR-a.

Poučeni iskustvom stečenim u Rusko-japanskom ratu (1904–1905) koji su dobili, ali su imali prilike da se uvere u žilavost ruskog vojnika, a zatim i porazima u borbama kod jezera Hasan (od 28. jula do 11. avgusta 1938) i, posebno, kod reke Halkin Gol (od 11. maja do 16. septembra 1939) gde se Crvena armija, na poziv Mongolije borila na njenoj strani, Japanci su zaključili da je do daljnjeg bolje ne ulaziti u rat protiv Sovjeta.

Odluka Japana da za SSSR ne otvara novi front na Dalekom istoku, bila je od životne važnosti za Moskvu. Mada, po svemu sudeći, Japanci su još ranije tako odlučili (jer su se samo nekoliko meseci kasnije usmerili na drugu metu – SAD, što je zahtevalo duge i pažljive pripreme); sovjetsko rukovodstvo i diplomatija učinili su sve što je bilo u njihovoj moći da dodatno ubede Tokio da je SSSR mnogo jači nego što izgleda, te da bi bila velika greška da se isprovocira ili, još gore, napadne.[22] O tome svedoči jedan zanimljivi detalj.

Uz čuvenu paradu koja je 7. novembra 1941. povodom 24. godišnjice Oktobarske revolucije održana na Crvenom trgu u Moskvi (jedinice su pravo odatle išle u prve borbene linije odbrane grada) istog dana održana je druga, manje poznata, a u političko-diplomatskom smislu ipak ne manje važna parada – u Kujbiševu.[23] Tu je upriličena, jer je grad bio neka vrsta privremenog drugog centra zemlje, ali ponajviše zato da bi se ostavio snažan utisak na strane diplomatske predstavnike i posmatrače.[24] Cilj je bio da se pokaže da SSSR sa-

[21] Poslednje diplomate napustili su Kujbišev tek 21.8.1943.

[22] Sovjetski obaveštajci javili su da Japan razmatra mogućnost da napadne SSSR, ali da bi to učinio tek nakon što Nemci zauzmu Moskvu. To samo potvrđuje izuzetan značaj odbrane glavnog grada, s jedne, i potrebe da se Japanci odvrate od rata protiv SSSR-a, sa druge strane.

[23] Treća parada održana je u Voronježu.

[24] Prethodno je u Kujbiševskom pozorištu održana svečana sednica na kojoj je pred članovima vlade, diplomatskim korom, funkcionerima Kominterne i stranim novinarima, povodom godišnjice Oktobarske revolucije govorio prvi zamenik ministra inostranih poslova A. Višinski. Zatim je održan koncert umetnika Boljšog teatra.

mo u tom delu zemlje ima snažne vojne rezerve, sveže trupe i tehniku koji će omogućiti preokret u ratu. Imajući u vidu veličinu teritorije Sovjetskog Saveza, stranim diplomatama i novinarima (među kojima je bilo i dosta obaveštajaca) ostalo je da razmišljaju o tome koja snaga se tek krije u Sibiru i drugim delovima ogromnog Sovjetskog Saveza.

Čitavih sat i po[25] trgom Kujbiševa, koji je mnogo veći od Crvenog trga (tvrdi se da je najveći u Evropi) pred gledaocima su prolazili pešadija (dve divizije, 65. i 237), mornarica, konjica, artiljerija, tenkovi i borbena vozila, a nebom su leteli jurišnici, lovci i bombarderi. Ukupno je učestvovalo 22.000 vojnika. Poseban utisak na strane posmatrače ostavio je nalet nad gradom između 600 i 700 aviona. Time su na efektan način demantovane tvrdnje Gebelsa o tome da je sovjetsko ratno vazduhoplovstvo uništeno. Nakon završetka vojne parade još čitav sat trgom su, u organizovanoj povorci, sa zastavama i transparentima, prolazili građani – njih 178.000.[26]

I, zaista, željeni efekat je postignut – diplomatski predstavnici stranih država bili su impresionirani i požurili su da obaveste svoje vlade da na srednjoj Volgi postoji moćna rezervna armija. Ova informacija imala je veliki značaj za državnike SAD, Velike Britanije i Japana, zato što je prethodno nemačko vojno rukovodstvo izjavilo da će u decembru Moskva biti osvojena, te da su glavne snage Crvene armije uništene. Ona je, s jedne strane, ohrabrila zapadne sile da SSSR vide kao ozbiljnog partnera, a sa druge uverila Japan da ne treba napadati Sovjetski Savez.

Naime, tvrdi se da je još 14. aprila 1941, što znači pre nemačke agresije, a bukvalno sutradan po potpisivanju sovjetsko-japanskog pakta o neutralnosti, u „Tajnom ratnom dnevniku" japanskog generalštaba konstatovano da pomenuti pakt samo daje dodatno vreme Japanu da se pripremi za rat protiv SSSR-a i da sam odluči kada će taj rat početi. O potrebi pripreme za ratne operacije protiv SSSR-a, koje će u pravom trenutku doneti sigurnu pobedu Japanu, govorio je, 26. aprila 1941, i general Kimura, načelnik štaba elitne Kvantunske armije (glavna, najbrojnija i najjača formacija japanskih kopnenih snaga u Drugom svetskom ratu, inače razmeštena u Mandžuriji, na granici sa SSSR-om). Štaviše, 22. juna 1941, istog dana kada je Nemačka napala SSSR, japanski ministar inostranih poslova Macuoka nagovarao je japanskog cara Hirohita da odmah napadne Sovjetski Savez. Za napad na SSSR, što je pre moguće, založio se na tajnom sastanku, održanom 2. jula 1941. i Kado Tara, predsednik Tajnog saveta (savetodavno telo imperatora). I pored toga prevladao je stav da se vrše pripreme za rat, ali da se sačeka da SSSR dovoljno iskrvari u borbi protiv Nemačke.[27] Ova politika nazvana je „strategija zrelog abonosa".[28]

---

[25] Poređenja radi, parada u Moskvi trajala je samo 25 minuta, a u njoj je učestvovalo 28.500 vojnika, 140 artiljerijski oruđa, 160 tenkova i 232 vozila. Mada je bio predviđen, zbog lošeg vremena (mećave) izostao je nalet aviona.

[26] Prema najnovijim saznanjima, iz dokumenata sa kojih je 2014. Ministarstvo odbrane Ruske Federacije skinulo oznaku tajnosti, proizlazi da je u paradi učestvovala samo 65. divizija koja je na svom putu sa Dalekog istoka na front skrenuta u Kujbišev. Već sutradan je nastavila ka gradu Tihvin u Lenjingradskoj oblasti, gde se odmah uključila u borbu i doprinela da to bude prvi grad koji su Sovjeti povratili u svojoj zimskoj kontraofanzivi 1941. Takođe, izgleda da je učestvovalo samo nešto više od 230 aviona, koji su u izmenjenoj formaciji i na drugoj visini dva puta proleteli nad gradom. Više: *Парад 7 ноября 1941 года в Куйбышеве без грифа "секретно",* Виртуальная энциклопедия военной авиации, http://pro-samolet.ru/blog-pro-samolet/1125-parade-nov-7-1941-no-secret.

[27] Кошкин Анатолий: «Стратегия спелой хурмы». *Российская газета,* 28.6.2016, https://rg.ru/2016/06/28/rodina-iaponiia.html.

[28] Abonos (lat. *Diospyros*) je rod drvenastih biljaka sa jestivim plodovima.

Mada je glavni adresant pomenutih i sličnih mera bio Japan,[29] koraci koji su preduzimani trebalo je da impresioniraju i neke druge zemlje. Konkretno, cilj je bio da se u Avganistanu i Turskoj neutrališu one snage koje su težile savezu sa Nemačkom. I taj cilj je ostvaren.

Formiranje vojnog saveza sa Velikom Britanijom i SAD

U najtežem periodu, kada je ne samo postojala realna opasnost da Moskva padne u ruke neprijatelja, već je i čitav budući tok rata bio neizvestan, sovjetsko ministarstvo inostranih poslova imalo je niz konkretnih zadataka. O nekima među njima već je bilo reči: širenje informacija o otporu agresoru, sprečavanje ulaska Japana u rat protiv SSSR-a, odnosno sprečavanje približavanja nekih drugih država Nemačkoj. Pored toga, preduzimani su prvi koraci za širenje saradnje sa pokretima otpora na teritorijama država koje su u potpunosti okupirale fašističke trupe. Važan zadatak ogledao se u pripremi niza ugovora o ekonomskoj, vojnotehničkoj i humanitarnoj saradnji sa državama koje su objavile rat Nemačkoj. Bilo je, razume se, i drugih aktivnosti.

Ipak, mada su sve one imale izuzetan značaj, najvažniji od svih bio je zadatak da se što pre sa Velikom Britanijom i SAD zaključe sporazumi o vojno-političkom savezu u borbi protiv fašističke agresije. Naime, nakon Oktobarske revolucije ti odnosi bili su loši usled ideoloških, političkih, a u jednom periodu čak i oružanih sukoba.[30] Uostalom, Velika Britanija priznala je Sovjetski Savez kao državu tek 1924. godine, a Sjedinjene Države tek 1930, a čak i nakon toga su međusobni odnosi pre bili jedan vid objektivno iznuđene međusobne tolerancije nego prijateljski odnosi.[31] Drugim rečima, trebalo je prevazići balast prošlosti i različitosti i sa zapadnim velikim silama što pre zaključiti čvrst vojni sporazum. To je bio jedini pravi put za slamanje osovine Berlin–Rim–Tokio i pobedu u ratu.[32]

Ostvarivanje tog cilja veoma je olakšano zaustavljanjem nemačkog prodora kod Moskve. Agresor je pretrpeo veliki udarac, kako u vojnom, tako i u političkom smislu, dok je, sa druge strane, odmah došlo do rasta ugleda i jačanja pregovaračke pozicije Sovjetskog Saveza.

---

[29] Više: Кошкин Анатолий: «СССР – Япония: *Дипломатический блицкриг* в Кремле», Информационное агенство Регнум, 22.6.2016, https://regnum.ru/news/polit/2148349.html.

[30] U periodu 1918–1921. preduzeta je velika međunarodna vojna intervencija zapadnih država i njihovih saveznika protiv Sovjetske Rusije. Nezavisno jedni od drugih, na raznim sektorima oružano su intervenisale centralne sile (Nemačka, Austrougarska, Turska, Finska), ali i sile Antante (14 država, na čelu sa Velikom Britanijom, Francuskom i SAD).

[31] Pored ostalog, Velika Britanija i SAD su Staljinu prebacivali zaključenje pakta Molotov-Ribentrop i podelu Poljske (1939), kao i napad na Finsku (1939). Sa druge strane, sovjetski vođa bio je svestan da su vodeće zapadne sile pomagale uspon Hitlera, jer su htele da ga iskoriste za napad na SSSR, te da su hladnokrvno prepustile Čehoslovačku njenoj sudbini (Staljin je predlagao da SSSR, Velika Britanija i Francuska zajedno brane nezavisnost Čehoslovačke, ali su to London i Pariz ignorisali).

[32] Već 12.7.1941. samo tri nedelje od napada Nemačke na SSSR, ministar spoljnih poslova SSSR-a Molotov i britanski ambasador Krips potpisali su sporazum između vlada svojih država o zajedničkim naporima u ratu protiv Nemačke. Nakon toga SSSR je uspostavio diplomatske odnose sa nizom vlada koje su izbegle u London kada su njihove države okupirale Nemačka i njeni saveznici, a zatim je prihvatio da uspostavi zvanične odnose sa Šarlom de Golom, vođom francuskog pokreta otpora. Ipak, mada su to bili važni koraci, oni još nisu značili i stvarno formiranje zajedničkog vojno-političkog saveza. Međusobno nepovernje još uvek je bilo veliko.

Sve što se dešavalo na poljima oko Moskve i uopšte na Istočnom frontu sa najvećom pažnjom praćeno je i analizirano u Londonu i Vašingtonu, ali i u Tokiju i Ankari, kao i u diplomatskom koru smeštenom u Kujbiševu. U početku su strane države bile veoma oprezne i suzdržane, ali se, uporedo sa prvim vojnim uspesima Crvene armije, njihova pozicija sve više kreće u pravcu onoga što je želela sovjetska vlada.

Naime, na sednici Međusavezničkog saveta u Londonu 24. septembra 1941. predstavnici Velike Britanije, slobodne Francuske i 8 vlada u izbeglištvu (Belgije, Grčke, Jugoslavije, Luksemburga, Norveške, Poljske, Holandije, Čehoslovačke) pažljivo su, ali sa primetnim nepoverenjem pratili izlaganje ambasadora SSSR-a u Britaniji I. Majskog, koji je tvrdio da je SSSR spreman da odbije ofanzivu na Moskvu.

Ubrzo su, radi utvrđivanja stvarnog stanja stvari, u SSSR stigle delegacije Velike Britanije, na čelu sa lordom Biverbrukom (*Lord Beaverbrook*), i SAD, na čelu sa V. A. Harimanom (*William A. Harriman*). Boraveći u Moskvi od 29. septembra do 3. oktobra 1941, one su vodile važne pregovore sa najvišim zvaničnicima SSSR-a – Staljinom i Molotovim. Za vreme ručka, koji je 1. oktobra 1941. priredio predsednik sovjetske vlade J. V. Staljin, u nezvaničnoj atmosferi ponovo su razmatrane perspektive saradnje triju država, a posebno pomoć koju pomenute dve zapadne države mogu da pruže Sovjetskom Savezu u borbi protiv agresora.[33]

Zatim su u Kujbišev (13. oktobra 1941) doputovali predstavnici Kongresa sindikata Engleske na sednicu englesko-sovjetskog sindikalnog komiteta. Kao rezultat toga širom Engleske održani su skupovi i mitinzi sa zahtevom da se zaključi savez sa SSSR-om.

Pozitivni izveštaji koji su diplomatskim kanalima, posredstvom posebnih misija i na druge načine stizali iz Moskve i Kujbiševa, uticali su na pozicije vladajućih elita SAD i Velike Britanije.[34] Pored ostalog, američki predsednik F. D. Ruzvelt je 13. oktobra 1941. ličnom porukom obavestio Staljina da se pismom upućenim Kongresu, 18. septembra 1941, ponovo založio za pružanje materijalne pomoći Sovjetskom Savezu u visini od jedne milijarde dolara.

Mada je materijalna pomoć bila veoma dragocena, od ne manjeg značaja bilo je jasno definisanje čvrstog vojnog saveza protiv zajedničkog neprijatelja, kao i usaglašavanje stavova o međunarodnim odnosima i saradnji nakon završetak rata. Radi toga sovjetska vlada je tokom njegovog boravka u Moskvi, septembra 1941, predložila britanskom ministru Biverbruku da se britansko-sovjetski sporazum od 12. jula 1941. proširi tako da obuhvati i posleratni period. On se složio i obećao da će je po povratku u London razmotriti sa ostalim članovima britanske vlade. Britanski ambasador Krips (*Stafford Cripps*), koji je u to vreme bio ključna figura u odnosima između SSSR-a i zapadnih saveznika, aktivno je podržavao ovu ideju. Štaviše, izjavio je da je spreman da dâ ostavku ako odnosi sa Sovjetskim Savezom ne pređu na novi nivo. Ova podrška stranih diplomata imala je važan politički značaj u vreme bitke za Moskvu.

---

[33] Više o ovim misijama: Langer John Daniel: „The Harriman-Beaverbrook Mission on the Debate over Unconditional Aid for the Soviet Union, 1941“, *Journal of Contemporary History* 3/1979, 463-482.

[34] Майский И. М.: *Воспоминания советского посла, Война: 1939-1941 гг.,* Наука, Москва 1965; Бережков Б. М.: *Страница дипломатической истории*, Международные отношения, Москва 1982; Красов С. И.: *Международная уголовная ответственность индивидов*, Автореферат диссертации кандидата юридических наук, МГУ, Москва 1985.

Da bi ubrzala razvoj događaja, sovjetska vlada je 8. novembra 1941. diplomatskim kanalima uputila premijeru Velike Britanije poruku u kojoj je istaknuto: „Neophodno je uneti jasnoću, koja za sada ne postoji, u međusobne odnose SSSR i Velike Britanije. Ova nejasnoća posledica je dveju okolnosti: pre svega, ne postoji jasan dogovor između naših država o ciljevima rata i o planovima organizacije stvari mira posle rata, i drugo, ne postoji ugovor između SSSR i Velike Britanije o uzajamnoj vojnoj pomoći u Evropi protiv Hitlera. Dok ne bude sporazuma u vezi sa ova dva pitanja, ne samo da neće biti jasnoće u međusobnim odnosima, već govoreći sasvim otvoreno, neće biti obezbeđeno ni međusobno poverenje."[35]

Radi prevazilaženja nastalih nesuglasica, u decembru 1941. održani su pregovori britanskog ministra spoljnih poslova Idna (*Anthony Eden*) sa predstavnicima sovjetske vlade.[36] Idn je podneo unapred pripremljeni predlog sporazuma između Velike Britanije i SSSR-a koji je predvideo da obe strane iskažu svoju privrženost Atlantskoj povelji,[37] uključujući obavezu saradnje svim mogućim sredstvima, sve dok nemačka vojna moć ne bude slomljena u toj meri da ne može da ugrozi svetski mir.

U skladu sa tim dokumentom Velika Britanija i SSSR su se obavezali da neće zaključiti mir ni sa jednom vladom Nemačke ako se ona izričito ne odrekne bilo kakvih agresivnih namera. Obe strane prihvatile su da posle rata sarađuju u uspostavljanju mira i stvaranju uslova koji bi onemogućili Nemačku da u budućnosti krši mir. Dve vlade su se obavezale da će sarađivati u obnovi Evrope posle rata i da neće u vezi s tim pitanjem zaključiti tajne sporazume sa trećim državama. Takođe, predviđena je uzajamna ekonomska pomoć u posleratnom periodu.

Sovjetska vlada predložila je da se ne ostaje na nivou političkog sporazuma, već da se potpiše zvanični međudržavni ugovor „O savezu i uzajamnoj vojnoj pomoći između SSSR-a i Engleske u ratu protiv Nemačke."[38] Ovaj predlog predviđao je obavezu da se primirje ili mir sa Nemačkom ne zaključuju separatno, kao i da se ne zaključuju savezi ili učestvuje u savezima, odnosno koalicijama usmerenim protiv jedne od ugovornih strana.

---

[35] Vidi: *Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.,* Том 1, Министерство иностранных дел СССР, Политиздат, Москва 1989, 42.

U septembru 1941. SSSR je potpisao ugovore o međusobnoj vojnoj pomoći sa Velikom Britanijom, Čehoslovačkom i Poljskom i uspostavio bliske veze sa De Golom. Međutim, ovi sporazumi odnosili su se samo na ratni period i nisu predviđali nikakve garancije u pogledu sovjetskih granica iz 1941. Uz to, vojne operacije Sovjeta i njihovih zapadnih saveznika nisu bile usklađene, kao što su bez rezultata ostali i stalni apeli Kremlja da se, radi rasterećenja SSSR-a i Crvene armije, što pre otvori drugi front u Evropi. Resis Albert: „Spheres of Influence in Soviet Wartime Diplomacy", *Journal of Modern History* 3/1981, 430.

[36] Vidi: *Советско-английские отношения во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.: Документы и материалы, Том 1: 1941-1943,* Министерство иностранных дел СССР, Политиздат, Москва 1983, стр. 181-199.

[37] Dokument koji su na britanskom ratnom brodu „Princ od Velsa" koji se nalazio na Atlantiku (otuda i naziv: Atlantska povelja) 14.8.1941. potpisali predsednik SAD F.D. Ruzvelt i britanski premijer V. Čerčil. U njemu su formulisali načela spoljne politike svojih zemalja za vreme rata, ali u i posleratnom periodu. U tom trenutku Velika Britanija je već pune dve godine bila u ratu protiv Nemačke, dok su SAD još uvek zvanično neutralne. Mada nije bila pravno obavezujući dokument (ugovor) već samo zajednička politička izjava dva lidera, Povelja je imala izuzetan značaj – poslužila je kao osnov za okupljanje antihitlerovske koalicije i prvi korak ka stvaranju OUN. Više: Krivokapić Boris: *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa,* Beograd 2010, odrednica „Atlantska povelja", 73.

[38] *Советско-английские отношения во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг., цит.,* 184.

Drugi predlog koji je pripremila sovjetska diplomatija predviđao je zaključenje ugovora kojim bi se postiglo uzajamno razumevanje između Sovjetskog Saveza i Velike Britanije u pogledu rešavanja posleratnih problema. U njemu se, pored ostalog, govori da će pri rešavanju pitanja posleratnih odnosa dve strane postupati na osnovu međusobne saglasnosti. Mada, s tim u vezi, u toj fazi nije postignuto konačno rešenje; pregovori su imali veliki značaj za razumevanje i preciziranje pozicija dveju strana.[39] Tome su doprineli i pregovori ambasadora SSSR-a u Velikoj Britaniji I. Majskog, koje je on vodio u Londonu sa predstavnicima britanske vlade.

Informacija o svemu stizala je u Moskvu u Državni komitet odbrane (ministarstvo odbrane) i u grad Kujbišev i Narodni komesarijat inostranih poslova (ministarstvo spoljnih poslova), gde se odvijao složeni rad na pripremi predloga međunarodnih sporazuma.

Prvog januara 1942. (manje od mesec dana nakon ulaska SAD u Drugi svetski rat) potpisana je Deklaracija Ujedinjenih nacija.[40] Njen predlog koji je pripremio američki Stejt dipartment pažljivo su proučili sovjetski stručnjaci i diplomate koji su aktivno učestvovali u pripremi konačnog teksta. Ovaj dokument prvi su potpisali predstavnici SAD, Velike Britanije, SSSR i Kine, a zatim su to, po alfabetskom redu, učinili predstavnici 22 države. Time je stvoren savez velikih i malih država protiv, kako se navodi u preambuli, „divljačkih i surovih sila koje nastoje da podjarme svet".[41]

Potpisivanje Deklaracije imalo je istorijski značaj. Njome je stvoren vojno-politički savez, tzv. antihitlerovska koalicija čije su članice imale jasno definisane uzajamne obaveze, među kojima je važno mesto imao dogovor o početku vojnih operacija (otvaranju drugog fronta) u Evropi.

Politički značaj ovog dokumenta prevazilazio je međusavezničke odnose. Pored ostalog, nakon njegovog potpisivanja pet neutralnih država (Švedska, Švajcarska, Turska, Portugalija i Španija) počele su aktivnije da sarađuju sa SSSR-om, s tim što je Švajcarska preuzela zaštitu sovjetskih interesa na teritorijama koje su se nalazile pod vojnom kontrolom Nemačke i Italije.

Sovjetska diplomatija je, usklađujući svoje interese sa britanskim i američkim, počela da jača svoj uticaj širom sveta. Kao posledica toga u Kujbiševu su otvorene ambasade jednog broja latinoameričkih država. Sa druge strane, potpisivanje Deklaracije Ujedinjenih nacija postavilo je novi složeni zadatak pred sovjetsko ministarstvo spoljnih poslova. S obzirom na to da je tim dokumentom stvoren savez protiv osovine Berlin–Rim–Tokio, trebalo je umiriti vladu Japana. Naime, premda je ta zemlja u tom trenutku bila u ratu protiv SAD i Velike Britanije, odnosi između nje i SSSR-a i dalje su bili u skladu sa dvostranim paktom o neutralnosti, potpisanim 13. aprila 1941, i tako je trebalo i da ostane, bar dok se ne dobije rat protiv Nemačke.[42] Povoljna okolnost bila je

[39] Pregovori su stvorili osnovu za pripremu britansko-sovjetskog ugovora koji će biti potpisan u proleće 1943. godine.

[40] Za razliku od Atlantske povelje, koja je bila politički dokument, Deklaracija je (i pored naziva koji može da zavara) predstavljala međunarodni ugovor, što znači da je bila pravno obavezujuća za države potpisnice. Njome su se države članice obavezale da će upotrebiti sva svoja vojna i ekonomska sredstva protiv država članica Trojnog pakta i onih zemalja koje su mu pristupile, da će tesno sarađivati sa vladama potpisnicama Deklaracije, te da sa neprijateljem neće zaključiti separatno primirje ili mir. Naziv saveza („Ujedinjene nacije") kasnije je prihvaćen kao ime nove opšte međunarodne organizacije, osnovane 1945. godine.

[41] Za više podataka i tekst vidi: *1942: Declaration of the United Nations,* United Nations, http://www.un.org/en/sections/history-united-nations-charter/1942-declaration-united-nations/.

[42] O onome što je prethodilo potpisivanju tog pakta, razlozima svake od strana za potpisivanje pakta, kao i različitim pogledima savremenih istraživača na ta pitanja videti: Воробьева Т.А.: «Советско-японский пакт о нейтралитете 1941 г, в современной отечественной историографии», *Вестник Вятского государственного университета* 2/2010, 25-38; Кошкин Анатолий: «СССР – Япония: *Дипломатический блицкриг* в Кремле», Информационное агенство Регнум, 22.6.2016, https://regnum.ru/news/polit/2148349.html; Пронь Д.С.: «Пакт о нейтралитете между Японией и СССР 13 апреля 1941 г. и его денонсация: юридический коллапс», у: Жук А.И., Коваленя А,А, (отв. ред.): *Победа – одна на всех,* ВГУ имени П.М. Машерова, Витебск 2014, 24-27.

da je Japanu, koji se upleo u opsežne ratne operacije u Aziji i na Pacifiku, odgovarao *status quo* na severu, tj. mirni (neutralni) odnosi sa SSSR-om.

Od 1942, a naročito od 1943. godine, uporedo sa jačanjem sovjetske vojne moći i velikim vojnim pobedama, sovjetska diplomatija dobija mnogo širi prostor. Više se ne radi o prioritetu spasavanja države. Ciljevi se postavljaju mnogo ambicioznije i na duži rok, imajući u vidu vreme posle završetka Drugog svetskog rata, odnose sa saveznicima, ali i podelu zona uticaja.

Već na Drugoj Moskovskoj konferenciji (12–17.8.1942), uz Harimana koji predstavlja SAD, sa Staljinom pregovara Vinston Čerčil; na Trećoj moskovskoj konferenciji (18.10 – 1.11.1943) sreću se ministri SSSR-a, SAD, Velike Britanije i Kine, kojima se pridružuje Staljin; na Teheranskoj konferenciji (28.11 – 1.12.1943) prvi put se licem u lice sreće velika trojka – Ruzvelt, Staljin i Čerčil; na Konferenciji u Dambarton Ouksu (21.8 – 7.10.1944) dogovaraju se predstavnici SAD, SSSR-a, Velike Britanije i Kine; na Konferenciji na Jalti (4–11.2.1945) ponovo se sreću Ruzvelt, Staljin i Čerčil. Sve to, na kraju, vodi pobedi nad Nemačkom i Konferenciji u San Francisku (25.4 – 26.6.1945) na kojoj je usvojen tekst Povelje Ujedinjenih nacija.[43]

Ubrzo će saveznički odnosi pokleknuti pred novom stvarnošću, poznatom kao hladni rat,[44] što će postaviti nove izazove pred sovjetsku diplomatiju.

Literatura

(Svi izvori sa interneta poslednji put su korišćeni 2.12.2016)

[1] Артемов Андрей: Жизнь иностранных дипломатов в Куйбышеве, 2.7.2014, http://drugoigorod.ru/intourists-in-samara/

[2] Бережков Б.М.: *Страница дипломатической истории*, Международные отношения, Москва, 1982.

[3] *Бункер Сталина,* http://warface.narod.ru/bunker2.htm

[4] Воробьева Т.А.: «Советско-японский пакт о нейтралитете 1941 г, в современной отечественной историографии», *Вестник Вятского государственного университета* 2/2010, 25-38.

[5] Kokoshin Andrei A.: *The German Blitzkrieg against the USSR, 1941,* Belfer Center for Science and International Affairs, Harward Kennedy School 2016.

[6] Кошкин Анатолий: «СССР – Япония: *Дипломатический блицкриг* в Кремле», Информационное агенство Регнум, 22.6.2016,

[7] Кошкин Анатолий: «Стратегия спелой хурмы». *Российская газета,* 28. 6. 2016, https://rg.ru/2016/06/28/rodina-iaponiia.html

[8] Красов С.И.: *Международная уголовная ответственность индивидов*, Автореферат диссертации кандидата юридических наук, МГУ, Москва, 1985.

[9] Krivokapić Boris: *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa,* Beograd, 2010.

[43] Danas, kada su prioriteti i aktivnosti OUN postavljeni sasvim drugačije, ponekad se zaboravlja da su Ujedinjene nacije nastale u Drugom svetskom ratu, kao kulminacija napora saveznika u borbi protiv zajedničkog neprijatelja. Više: Plesch Dan: „How the United Nations Beat Hitler and Prepared the Peace“, *Global Society* 1/2008, 137-158.

[44] Premda je nepoverenje između SAD i SSSR-a iz razih razloga (ideoloških, strateških itd.) tinjalo za vreme Drugog svetskog rata, a posebno se pojačalo kad su Amerikanci 1945. bacili atomske bombe na Japan (po mnogima, velikim delom upravo zato da bi Sovjetima pokazali čime raspolažu), smatra se da je hladni rat počeo 1947. godine, kada su SAD usvojile Trumanovu doktrinu koja je predviđala da će SAD pružiti vojnu i finansijsku pomoć svim zemljama (pa i onim u geografskom smislu veoma udaljenim) u borbi protiv tzv. komunističke opasnosti.

[10] Куйбышев – вторая столица, http://cc.vspu.ac.ru/~mog/interex/samara/Page11.htm

[11] Куйбышев – запасная столица, Самарская лука, http://www.samluka.ru/1710/stolica.html

[12] Lane Ann, Temperley Howard (eds.): *The Rise and Fall of the Grand Alliance, 1941-45,* Palgrave, Macmilan, 1995.

[13] Langer John Daniel: „The Harriman-Beaverbrook Mission on the Debate over Unconditional Aid for the Soviet Union, 1941“, *Journal of Contemporary History* 3/1979, 463-482

[14] Майский И.М.: *Воспоминания советского посла, Война: 1939-1941 гг.,* Наука, Москва, 1965.

[15] *Парад 7 ноября 1941 года в Куйбышеве без грифа "секретно",* Виртуальная энциклопедия военной авияции, http://pro-samolet.ru/blog-pro-samolet/1125-parade-nov-7-1941-no-secret

[16] *Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.,* Том 1, Министерство иностранных дел СССР, Политиздат, Москва, 1989.

[17] Plesch Dan: „How the United Nations Beat Hitler and Prepared the Peace“, *Global Society* 1/2008, 137-158.

[18] Popov Čedomir: *Od Versaja do Danciga,* Beograd, 1976.

[19] Пронь Д.С.: «Пакт о нейтралитете между Японией и СССР 13 апреля 1941 г. и его денонсация: юридический коллапс», у: Жук А.И., Коваленя А,А, (отв. ред.): *Победа – одна на всех,* ВГУ имени П.М. Машерова, Витебск, 2014, 24-27.

[20] *Советско-английские отношения во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.: Документы и материалы, Том 1: 1941-1943,* Министерство иностранных дел СССР, Политиздат, Москва, 1983.

[21] Resis Albert: „Spheres of Influence in Soviet Wartime Diplomacy“, *Journal of Modern History* 3/1981, 417-439.

[22] Stahel David: *Operation Typhoon Hitler's March on Moscow,* Cambridge University Press, 2013.

[23] Федосов С.А.: Бомбоубежище резервной ставки Верховного Главнокомандующего ("бункер Сталина"), 17.6.1997, http://home.samgtu.ru/~fedosov/history/Stalin/index.htm

[24] Watson Derek: „Molotov, the Making of the Great Alliance and the Second Front 1939-1942, *Europe-Asia Studies* 1/2002, 51-85.